

Contribuții sociolingvistice la evoluția actuală a limbii române

JOAN LLINÀS SUAU
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Universitatea din București

0. Dinamica unei limbi, evoluția și schimbările care se produc în interiorul ei nu își găsesc uneori explicație doar în cadrul dezvoltării sistemului lingvistic. Această afirmație este valabilă mai ales în cazul contactului dintre limbi și, în consecință, în cazul limbii române în ceea ce privește varietatea ei din Republica Moldova; în ea se întâlnesc anumite schimbări care nu se întâlnesc în alte varietăți geografice ale limbii române și care, deci, nu pot fi explicate fără a face aluzie la anumite aspecte care depășesc pragul strict lingvistic.

Pentru o analiză a acestor aspecte ne vom încadra în disciplina sociolingvisticii și anume în ramura care se ocupă de limbile aflate în contact, perspectivă folosită pentru analiza propusă. Pornind de la studiul interferenței rusă > română vom vedea care este relația reală între cele două limbi și comunitățile lor lingvistice (în ceea ce privește parametrii extralingvistici). Concluziile privind situația limbii române din Republica Moldova sunt extensibile altor cazuri asemănătoare, ca de pildă celui al limbii catalane, astfel dovedindu-se, pe de o parte, că explicația interferenței dintre două limbi trebuie să ia în seamă factori extralingvistici și, pe de alta, valabilitatea contribuțiilor sociolingvistice pentru explicarea evoluției limbilor și schimbarea lingvistică.

Vom face referință în paralel la situația limbii catalane. După stabilirea punctelor pe care le au în comun aceste două situații, se va impune o nuanțare a conceptelor *contact dintre limbi* și *bilingvism*.

1. Considerații terminologice

În ceea ce privește sociolingvistica, ne vom încadra în domeniul limbilor în contact.

Vom folosi termenul *varietate* referindu-ne fie la două sisteme lingvistice (*limbi*) diferite fie, în cazul limbii române din Republica Moldova, la sensul de varietate geografică a limbii române.

Vom folosi *limbă* cu sensul de "varietate folosită de către o comunitate lingvistică".

Vom folosi *comunitate lingvistică* cu sensul de "vorbitorii unei varietăți luați în ansamblu".

Astfel vom vorbi despre comunitatea lingvistică română, catalană, etc..

Cât despre *bilingvism*, nu vom lua în considerare bilingvismul individual și nici bilingvismul în cadrul școlii (învățarea limbilor străine), ci ne vom referi la bilingvismul colectiv și obligatoriu (vezi mai jos), nu la cel individual și voluntar.

În consecință, vom folosi acești termeni în sensul lor cel mai larg fără a-i discuta.

2. Interferența

Cu apariția în 1953 a lucrării lui Weinreich *Languages in contact* s-a deschis calea pentru studiul sistematic al fenomenului contactului dintre limbi și al interferenței care se produce în astfel de situații.

În tabelul următor sunt prezentate interferențele întâlnite în limba română din Republica Moldova survenite în condiții de contact cu limba rusă (pentru o descriere amănunțită vezi Marin, M., Mărgărit, I., Neagoe, V., Pavel, V., 2000). Am adăugat și cazul catalan (interferență cu limba spaniolă) pentru a sublinia faptul că asemenea interferențe se întâlnesc și în cazul altor limbi.

Tabel I, exemple de interferențe rusă > româna și spaniolă > catalană

	LIMBA ROMÂNĂ	LIMBA CATALANĂ
Împrumuturi lexicale	+	+
Calc frazeologic	+	+
Elemente de topică	+	+
Împrumuturi sintactice	+	+
Fonetică și fonologie	+	+

Acest tabel ar corespunde unei descrieri strict lingvistice. Prima componentă a gramaticii supusă interferenței este lexicul (care se poate întâlni și fără o situație de contact), ultimele fiind fonologia și morfologia. Pe de altă parte, ar trebui consemnată și extinderea acestor schimbări în rândul comunităților lingvistice române și catalane, ceea ce depășește intenția acestei prezentări.

După cum se vede, nu am făcut referință la interferența română > rusă sau catalană > spaniolă. Cu toate că, în principiu, ne-am putea aștepta să se producă, cercetările par a indica faptul că în cazul limbilor în contact interferența este unidirecțională, adică, o singură limbă o influențează pe cealaltă. În cazul limbilor de față, această afirmație devine adevărată. Cu toate că, cel puțin pentru catalană, se pot înregistra interferențe catalane în spaniola vorbită pe teritoriul catalan, numărul lor este foarte mic în comparație cu cele ale limbii spaniole asupra limbii catalane, în plus, acestea nu afectează toate componentele gramaticii.

Aceste consemnări ne fac să luăm în considerare alți parametri, de data aceasta extralingvistici, pentru o explicație cât mai completă a fenomenului interferenței. În acest context, trebuie să menționăm conceptele *limbi în contact* și *bilingvism*, despre care vom face câteva precizări.

3. Limbi în contact

Conceptul *limbi în contact* este folosit adesea cu sensul „două varietăți (*limbi*) vorbite sau aflate în același spațiu”, cu un sens mai ales geografic. După concluzia la care am ajuns în paragraful anterior, trebuie explicat de ce interferența este unidirecțională (rusă > română) și nu bidirecțională, cum ne puteam aștepta. Scopul ar fi răspunsul la întrebarea de ce într-o situație de contact între limbi una dintre limbi o influențează (mai mult) pe cealaltă.

După analiza mai multor cazuri, studiile arată că în astfel de situații raportul dintre limbi de obicei nu este unul de egalitate, iar această însemnare ține de parametri extralingvistici, cum ar fi cadrul legal al limbilor, statutul lor, prestigiul lor (ca mijloc de comunicare în societate, ca limbă de cultură și învățământ) mai ales pentru vorbitorii limbii celeilalte, dar și în cadrul comunității lingvistice (ce părere au vorbitorii despre limba lor). Toate acestea au consecințe în domeniile de folosire a fiecărei limbi și, până la urmă, în dinamica limbilor respective în sensul arătat mai sus (interferență unidirecțională). Următorul tabel reflectă o situație obișnuită destul de răspândită:

Tabel II, limbi în contact și context

	Context formal	Context informal
Limbă A	+	+
Limbă B	-	+

unde *context informal* practic se referă la situațiile de comunicare familiale sau între prieteni, iar *formal* la celelalte (de la adresarea către un necunoscut la folosirea fiecărei limbi în instituțiile statale, atât oral cât și în scris). Analiza domeniilor de folosire a fiecărei limbi ne va furniza date concrete care ne vor ajuta să stabilim raportul lor, care de mai multe ori va coincide cu starea de fapt arătată în tabelul II și care va determina sensul și gradul interferenței.

În cele din urmă, nu putem uita rolul bilingvismului atât timp cât interferența, așa cum am descris-o aici, se produce în condiții de bilingvism.

4. Bilingvismul

Dacă interferența dintre două sisteme se produce în condiții de contact între limbi, atât interferența cât și contactul presupun un anumit grad de bilingvism în cadrul comunităților lingvistice implicate.

În tabelul I au fost arătate componentele gramaticii în proces de schimbare ca rezultat al interferenței, lexicul fiind primul în care aceasta se poate constata. Printr-un proces de bilingvism treptat (al cărui index crește de la generație la generație) limba B prezintă mai multă interferență cu limba A decât invers. Pentru cazul de față, ajungem la concluzia că numai una dintre comunitățile lingvistice implicate devine bilingvă în limba celeilalte comunități (comunitatea B) și, deci, stăpânește (cu diferite grade) cele două varietăți. Prin acest bilingvism pătrund mai multe elemente ale limbii A în limba comunității lingvistice B, un exemplu fiind comunitățile lingvistice română și catalană.

Datele din tabelul II arată o stare de bilingvism mai avansată în care vorbitorii limbii B nu mai folosesc limba lor în contexte formale. O explicație pentru această situație trebuie să țină cont de parametri extralingvistici, ca de exemplu legislația privind folosirea limbilor (existența interdicțiilor de a folosi una dintre limbi sau care este limba folosită de instituțiile statale etc.), prezența în presă și în alte mijloace de comunicare și care dintre limbi este folosită în învățământ, printre altele. Un asemenea studiu dezvăluie situația arătată de tabelul III:

Tabel III, cunoașterea limbilor de către comunități lingvistice în contact

	CL A	CL B
Limbă A	+	+
Limbă B	-	+

Limba A este cunoscută și de comunitatea lingvistică B, dar limba B nu este cunoscută decât de comunitatea ei. De fapt, datele ne spun că de obicei bilingvismul este obligatoriu numai pentru comunitatea lingvistică B, ceea ce explică de ce sensul interferenței este unic (unidirecțional). Tot aici ar trebui să se țină cont de atitudinea vorbitorilor în ceea ce privește limba lor și limba celeilalte comunități. Menționăm faptul că acest bilingvism este considerat pozitiv, dacă nu chiar și necesar, de către comunitatea lingvistică A.

5. De la contactul dintre limbi la conflictul lingvistic

Concluziile la care s-a ajuns în studiile despre limbile în contact stau la baza înlocuirii termenului contact dintre limbi cu conflict lingvistic. Dacă bilingvismul este obligatoriu doar pentru o singură comunitate lingvistică și sensul interferenței este unic, limba în astfel de situații (limba B) nu se mai află în raport de egalitate cu limba A. Iar dacă limba B devine din ce în ce mai permeabilă interferenței cu limba A, se poate interpreta bilingvismul ca o fază a unui proces care are ca scop asimilarea și substituirea lingvistică, proces care se poate extinde de-a lungul mai multor secole, cu toate că nu toți cercetătorii sunt de acord cu această afirmație. Cert este că în acest timp interferența se va produce numai în limba B. Ajunși la acest punct, cercetarea va deveni mai puțin lingvistică și va trebui să aibă în vedere contextul social și politic al interferenței deoarece această situație se dovedește a fi susținută de interese străine dezvoltării limbii B în normalitate.

Prezentăm acum câteva trăsături (actuale sau aparținând trecutului; lista nu este exhaustivă) comune mai multor situații de contact dintre limbi și care se întâlnesc (sau s-au întâlnit în trecut) în cazul limbii române din Republica Moldova și/ sau în cazul limbii catalane, care sprijină ideea că studiul interferenței nu poate să nu acorde atenție contextului în care aceasta s-a produs:

- împărțirea teritoriului limbii B în regiuni (sau țări) diferite;
- împărțirea limbii în *două* limbi, adică impunerea legală a unei denumiri diferite pentru aceeași limbă (română – *moldovenească*, catalană – *valenciana*);
- împărțirea comunității lingvistice B în două comunități diferite drept consecință a celor două puncte anterioare;
- interzicerea de a folosi limba B în toate sau în anumite domenii (administrație, acte legale, presă, învățământ...);
- introducerea limbii A în învățământ cu sau fără interzicerea limbii B în același domeniu;
- înlocuirea alfabetului cu cel al limbii A sau apropierea ortografiei limbii B de normele ortografice ale limbii A;
- crearea unor organisme (academii) diferite pentru limba B (pentru catalană, s-a înființat deja *Acadèmia Valenciana de la Llengua*) cu consecințe pe planul normei *noii limbi*, care se va distanța de norma limbii originare, recunoscându-se academic schimbările produse în sistemul lingvistic sub *influența* limbii A;
- sprijinirea mișcărilor de populație aparținând comunității lingvistice A în spațiul limbii B; cu toate că depășește pragul strict lingvistic, consemnăm acest fapt deoarece, pe termen lung, este decisiv în evoluția limbii B, al cărei sistem nu va rămâne indiferent acestui fapt.

Toate acestea sunt hotărâtoare în ceea ce privește evoluția limbii B. Așadar, azi, în cazul limbilor catalană și română am avea un caz de conflict, comunitățile lingvistice ale acestor limbi fiind împărțite, împotriva oricărui argument științific, în două comunități diferite care corespund unei denumiri diferite pentru aceeași limbă: *moldovenească* – *valenciană*.

Toate aceste fapte dovedesc de asemenea importanța în evoluția limbilor a cadrului legal în care se află sau s-au aflat.

6. Contribuții sociolingvistice la evoluția limbilor

Dinamica sau evoluția unei limbi nu ține doar de vorbitorii ei, ci și de cadrul social și legal în care se află, cel puțin în cazul limbilor în contact.

De-a lungul timpului limbile au fost supuse și continuă să fie supuse unor schimbări, consecință a contactului cu altă(e) limbă(i). Analiza mai multor cazuri ne face să constatăm că acest contact, care aduce modificări (lexicale, sintactice și chiar fonologice) în sânul unei limbi, lasă urme într-o singură limbă dintre cele două aflate pe același teritoriu. În consecință, devine pertinent un studiu al raportului (social și legal) în care se află limbile luate în discuție pentru o explicație cât mai completă a fenomenului interferenței.

Cazul limbilor română și catalană ilustrează consecințele contactului dintre limbi, consecințe care lasă urme în sistemul și evoluția limbilor română și catalană.

7. Concluzii

O explicație cât mai clară a fenomenului *limbi în contact* și implicit a interferenței dintre limbi cere o analiză care să țină cont și de cadrul în care se produce interferența. În acest sens, contribuțiile sociolingvistice devin pertinente. Contactul propriu-zis nu poate explica toate relațiile ivite atunci când două limbi ajung să împartă același spațiu, așa cum demonstrează faptul că influența dintre două limbi nu este reciprocă niciodată, sau nu este în aceeași măsură. Schimbarea unui sistem lingvistic se poate datora și unor fapte extralingvistice care devin demne de a fi studiate în mod sistematic.

Subliniem încă o dată faptul că astăzi bilingvismul, așa cum l-am descris aici, presupune că una dintre limbile implicate devine de fiecare dată mai permeabilă interferenței cu limba cealaltă, astfel încât sistemul ei lingvistic va reflecta raportul inegal al limbilor aflate în contact, raport care explică interferența unidirecțională și bilingvismul obligatoriu numai pentru una dintre comunitățile lingvistice.

Evoluția unei limbi nu ține numai de vorbitorii ei, ci și de cadrul legal și social în care se află.

BIBLIOGRAFIE :

- CIOLAC, M., *Sociolingvistică românească*, Editura Universității din București, 1999
FIȘMAN, J. A., *Sociolinguistique*, Labor / Nathan, Bruselas / Paris, 1971
GIMENO F, MONTOYA, B., *Sociolingüística*, Universitat de València, València, 1989
IONESCU-RUXĂNDIOIU, L., CHIȚORAN, D., *Sociolingvistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975
JUNYENT, C., *Vida i mort de les llengües*, Editorial Empúries, Barcelona, 1992
MARIN, M., MĂRGĂRIT, I., NEAGOE, V., PAVEL, V., *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, 2000
MOLLÀ, T., VIANA, A., *Curs de sociolingüística*, Edicions Bromera, Alzira, 1989
ROTAETXE, K., *Sociolingüística*, Ed. Síntesis, Madrid, 1990
SALA, M., *Limbi in contact*, Ed. Enciclopedica, București, 1997
WEINREICH, U., *Languages in contact. Findings and Problems*, The Hague-Paris: Mouton, 1953, trad. cat. *Llengües en contacte*, Bromera, Alzira, 1996

SOCIOLINGUISTIC CONTRIBUTIONS TO THE EVOLUTION OF THE ROMANIAN LANGUAGE

This paper presents the situation of the Romanian language spoken in the Moldavian Republic. As in other cases of languages in contact, we must establish the circumstances under which interference occurs in only